

# การกระจุกตัวของตลาดของธุรกิจบริการสอบบัญชี และบริการความเชื่อมั่นในประเทศไทย Market Concentration of Audit and Assurance Services in Thailand

อัจฉรา ชนกลาง<sup>1\*</sup> อุษณา แจ่มคล้าย<sup>2</sup>

## บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นในประเทศไทย เพื่อตอบคำถามงานวิจัย 2 ประเด็น คือ 1) โครงสร้างตลาดสอบบัญชีมีการกระจุกตัวอย่างไร และ 2) สำนักงานสอบบัญชีแห่งใดในประเทศไทยที่มีระดับการกระจุกตัวสูง งานวิจัยนี้รวบรวมข้อมูลจากสำนักงานสอบบัญชีในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ช่วงปี 2556-2560 โดยศึกษาโครงสร้างตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นจากรายได้ของแต่ละสำนักงาน และวัดอัตราการกระจุกตัวจากตัวแบบดัชนีเฮอร์ฟินดาห์ล-เฮิร์ชแมน ผลการวิจัยพบว่า ตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นในประเทศไทยมีการกระจุกตัวสูง โดยเป็นการกระจุกตัวของสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่ 4 แห่ง (Big 4) ซึ่งมีส่วนแบ่งการตลาดรวมกันสูงที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตลาดของกิจการที่ไม่มีส่วนได้เสียสาธารณะ งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาการกระจุกตัวสูงของสำนักงานสอบบัญชีอาจทำให้เกิดการแข่งขันกันอย่างสมบูรณ์ในตลาด ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพงานสอบบัญชีรวมทั้งปัญหาค่าสอบบัญชีที่สูงเกินไปกีดกัน นอกจากนี้งานวิจัยนี้ยังเพิ่มความหลากหลายของวรรณกรรมที่เกี่ยวกับโครงสร้างตลาดสอบบัญชีและการกระจุกตัวของตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น เพื่อส่งเสริมกลไกให้เกิดธรรมาภิบาล

**คำสำคัญ:** การกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชี โครงสร้างตลาดสอบบัญชี กิจการที่ไม่มีส่วนได้เสียสาธารณะ

## Abstract

The purpose of this study is to analyze the market structure of audit and assurance services in Thailand, including two research questions: first, how do audit market structure concentrate? second, what are the audit firms in Thailand that have the high degree of audit market share? The data was collected from the audit firm's revenue in Stock Exchange of Thailand from period 2013-2017 and measured the level of market concentration by Herfindahl-Hirschman Index (HHI). The findings show that high audit market concentration

<sup>1</sup>สาขาการบัญชี คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน นครราชสีมา

<sup>2</sup>อาจารย์ประจำ สาขาการบัญชี คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน นครราชสีมา

\*Corresponding Author email: atchara.ch@rmuti.ac.th

in Thailand, especially in Publicly Accountable Entities (PAEs) segment. Regarding to market concentration driven, the Big4 firms are the highest marketing share of audit firms. Our study suggests that the high market concentration of audit firm impairs perfect competition, resulting to audit quality as well as abnormal audit fee problems. Additionally, this study contributes to audit market structure and audit concentration literature. To strengthen the governance mechanism, the regulators play important governance role on the audit quality as well as the abnormal audit fee problems, which may result from audit market concentration.

**Keywords :** Audit Market Concentration, Audit Market Structure, Publicly Accountable Entities

## บทนำ

การสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นเป็นการให้บริการวิชาชีพบัญชีต่อกิจการในประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติการบัญชี พ.ศ. 2543 กำหนดให้ นิติบุคคลมีหน้าที่ต้องจัดทำงบการเงินให้ถูกต้องตามหลักการบัญชีที่รับรองทั่วไปและกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยมีผู้สอบบัญชีรับอนุญาตทำหน้าที่ในการตรวจสอบข้อมูลทางการเงินเพื่อให้ความเชื่อมั่นต่อรายงานทางการเงินว่าได้จัดทำขึ้นภายใต้มาตรฐานการบัญชีที่รับรองทั่วไป รวมถึงมีความถูกต้องและเชื่อถือได้ ผลงานของผู้สอบบัญชีรับอนุญาตนั้นจะสนับสนุนการสร้างความมั่นใจและปกป้องผลประโยชน์ของผู้ถือหุ้นและผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่างๆ ของกิจการ นอกจากนี้ยังสามารถช่วยป้องกันการทุจริตที่อาจเกิดขึ้นอย่างทันเวลา ดังนั้น ลักษณะของงานที่ให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นนี้จึงมีความแตกต่างต่างจากการให้บริการโดยทั่วไปเนื่องจากการให้บริการโดยทั่วไปจะมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพียงสองฝ่าย ได้แก่ ผู้ให้บริการและผู้รับบริการส่วนการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นตามแม่บทสำหรับงานที่ให้ความเชื่อมั่น (Framework For Assurance Engagements) จะมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย ได้แก่ ผู้ประกอบวิชาชีพ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและผู้ใช้ข้อมูล จะเห็นได้ว่างานสอบบัญชีและให้บริการความเชื่อมั่นนี้มีภาระรับผิดชอบต่อผู้ใช้ข้อมูลซึ่งมีหลายกลุ่มไม่จำเพาะเพียงแต่ผู้ว่าจ้างเท่านั้น อีกทั้งการให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นนี้ยังมีขอบเขตการปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมายบัญชี ระเบียบ ข้อบังคับ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจของลูกค้านั้นขึ้นอยู่กับประเภทธุรกิจและหน่วยงานกำกับดูแลที่เกี่ยวข้องอีกด้วย ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ นิติบุคคลที่เป็นบริษัทจำกัดและห้างหุ้นส่วนต้องแต่งตั้งผู้สอบบัญชีเพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบงบการเงินของกิจการ แต่อย่างไรก็ตามในกรณีที่ถูกค่าของผู้สอบบัญชีรับอนุญาตที่เป็นบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยจะต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ นอกจากนี้กิจการที่ดำเนินธุรกิจธนาคาร สถาบันการเงิน บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ซึ่งเป็นธุรกิจที่อยู่ในภาคการเงินนั้น การแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่สอบบัญชีจะต้องเป็นผู้สอบบัญชีรับอนุญาตที่ได้รับความเห็นชอบจากธนาคารแห่งประเทศไทย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าจะมีผู้ให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นบางรายเท่านั้นที่มีความสามารถเข้าไปมีส่วนแบ่งตลาดในกิจการประเภทนี้ ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่าตลาดของการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นมีความซับซ้อนและหลากหลาย ดังนั้น บทความนี้จะมุ่งเน้นที่จะอธิบายโครงสร้างตลาดการให้บริการสอบบัญชีและ

การให้บริการความเชื่อมั่น และการทดสอบการกระจุกตัวของธุรกิจบริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นในประเทศไทย เพื่อให้ทราบถึงภาวะการแข่งขันในธุรกิจการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นในประเทศไทย เป็นการสะท้อนภาพภาวะการในธุรกิจประเภทนี้ที่มีความสำคัญต่อการเป็นกลไกหนึ่งของภาครัฐที่จะช่วยส่งเสริมธรรมาภิบาลในภาคเอกชน อันจะนำมาซึ่งการเป็นประเทศที่น่าสนใจของนักลงทุนจากทั่วโลก นอกจากนี้ผลการวิจัยจะสะท้อนให้หน่วยงานกำกับดูแลตระหนักในบทบาทการกำกับดูแลผู้สอบบัญชีอย่างไร เพื่อลดปัญหาเรื่องคุณภาพงานสอบบัญชีรวมทั้งปัญหาค่าสอบบัญชีที่สูงเกินปกติที่อาจเกิดจากการกระจุกตัวของตลาดสอบบัญชีอีกด้วย

## โครงสร้างของตลาดธุรกิจบริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่น

### (Market Structure of Audit and Assurance Services Industry)

ตลาดการให้บริการด้านการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น หมายถึง การที่ผู้ใช้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นและผู้ให้บริการสามารถแลกเปลี่ยนซื้อขายการให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าต้องมีสถานที่ทำการติดต่อซื้อขายหรือไม่ ถ้ามีการตกลงซื้อขายแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นแล้วจะถือว่าเกิดตลาดสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น โดยการตกลงกันนั้นจะต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษรผ่านหนังสือตอบตกลงรับงาน (Engagement Letter) ภายใต้กรอบของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพบัญชี สำหรับโครงสร้างตลาดของการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นจะมีลักษณะเป็นตลาดประเภทใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อโครงสร้างตลาดเช่นเดียวกันกับโครงสร้างตลาดของสินค้าและบริการประเภทอื่นๆ อันได้แก่ จำนวนผู้ให้บริการ ประเภทของการให้บริการ ลักษณะความเหมือนกันหรือความแตกต่างกันในการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นอื่น และกลยุทธ์ในการกำหนดราคาของการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น เป็นต้น ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้มีผลต่อการกำหนดประเภทของตลาดการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นทั้งสี่ประเภทของตลาดการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นนั้น จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงโครงสร้างของธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นว่ามีการแข่งขันกันมากน้อยเพียงใด ตลาดของธุรกิจการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นนี้ สามารถแบ่งตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค (Microeconomic Theory) ที่อธิบายผลกระทบของการแข่งขันในตลาดสอบบัญชี (Abidin et al., 2010; Numan and Willekens, 2012; Carson et al., 2014) ซึ่งตลาดโดยทั่วไปแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ตลาดการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นก็เช่นเดียวกัน ดังนี้

**ตลาดแข่งขันสมบูรณ์ (Perfect Competition)** คือ ลักษณะของตลาดที่มีสำนักงานสอบบัญชีจำนวนมากในการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นที่มีลักษณะเหมือนกันทุกประการ (Homogenous Commodity) ลูกค้าที่ใช้บริการทุกรายจะได้รับบริการที่เหมือนกันโดยไม่มีข้อได้เปรียบหรือเสียเปรียบจากการได้รับบริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่น การที่ลูกค้าที่ใช้บริการและสำนักงานสอบบัญชีมีจำนวนมากนั้น จะทำให้การซื้อและการขายบริการดังกล่าวมีการกระจายตัวเป็นผลให้ค่าบริการจากสำนักงานสอบบัญชีแต่ละรายมีสัดส่วนจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่าการซื้อขายแลกเปลี่ยนทั้งหมดของทั้งตลาด (Cairney and Young, 2006; Bill et al., 2015) การเพิ่มหรือลดระดับการให้บริการสอบบัญชี

และบริการความเชื่อมั่นของสำนักงานสอบบัญชีแต่ละรายไม่มีผลทำให้ราคาตลาดของค่าบริการสอบบัญชีและความเชื่อมั่นเปลี่ยนแปลงไป และการเพิ่มหรือลดลงในความต้องการใช้บริการของลูกค้าแต่ละรายจะไม่มีอิทธิพลต่อราคาค่าบริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นเช่นกัน ดังนั้นเมื่อบริการที่มีลักษณะเหมือนกันและทุกคนมีข้อมูลเท่าเทียมกันอย่างสมบูรณ์ จึงทำให้ราคาค่าบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นในตลาดแข่งขันอย่างสมบูรณ์จึงมีเพียงราคาเดียว (Single Price) ในระยะยาวการเข้าและออกจากตลาดของผู้ใช้บริการ และสำนักงานสอบบัญชีจะเป็นไปได้อย่างเสรี

**ตลาดผู้ให้บริการกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด (Monopolistic Competition)** คือ ลักษณะของตลาดที่มีสำนักงานสอบบัญชีจำนวนมาก แต่ละรายต้องเผชิญกับสภาวะการณ์ที่มีลักษณะกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาดในการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นที่ให้การรับรู้ของผู้ใช้ข้อมูลในงบการเงิน (Users) ที่แตกต่างกันแต่สามารถใช้แทนกันได้ (Anderson, 1977; Shailer et al., 2004; Bleibtreu & Stefani, 2018) อาจกล่าวได้ว่าผลงานของผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแต่ละรายมีความแตกต่างกันในการส่งสัญญาณไปยังผู้ใช้ข้อมูล นอกจากนี้การเข้ามาดำเนินธุรกิจการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นรายใหม่ รวมทั้งการออกไปจากธุรกิจการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นรายเก่าเป็นไปได้ได้อย่างเสรีทำให้มีตลาดผู้ให้บริการดังกล่าวจำนวนมาก ราย จะเห็นได้ว่าโครงสร้างตลาดแบบนี้มีส่วนประกอบของทั้งตลาดผูกขาด และตลาดแข่งขันสมบูรณ์รวมอยู่ด้วยกัน โครงสร้างตลาดแบบนี้เสนอโดย Edward Chamberlin ในปี ค.ศ.1933

**ตลาดผู้ให้บริการน้อยราย (Oligopoly)** คือ ลักษณะของตลาดที่มีผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีจำนวนน้อยราย ที่เสนอขายบริการวิชาชีพบัญชีทั้งการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นอื่น การให้บริการนั้นอาจมีลักษณะเหมือนกัน (Identical Product) หรือแตกต่างกัน (Differentiated Service) โดยความแตกต่างนั้นเป็นได้ทั้งแตกต่างในแนวดิ่งหรือแตกต่างในแนวนอน (Lee, 1996; Gul, 1999; Xu, 2017) แต่การให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นเหล่านั้นสามารถใช้ทดแทนกันได้ (Substitute Product) โครงสร้างของตลาดแบบนี้มีลักษณะที่สำนักงานสอบบัญชีหนึ่งไม่เป็นอิสระต่อกัน เมื่อมีการตัดสินใจของสำนักงานสอบบัญชีหนึ่งจะกระทบต่อสำนักงานสอบบัญชีอื่น และสำนักงานสอบบัญชีรายใหม่ที่จะเข้ามาเป็นได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากต้องใช้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถทางวิชาชีพสูง อาจต้องใช้เงินทุนสูงมากในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และต้องได้รับอนุญาตจากหน่วยงานกำกับดูแลในภาครัฐ

**ตลาดผูกขาด (Monopoly)** คือ ตลาดที่มีผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีเพียงรายเดียว ที่ให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นตามหนังสือตอบตกลงรับงานแบบที่ไม่มีบริการอื่น หรือการให้บริการจากสำนักงานสอบบัญชีอื่นไม่สามารถใช้ทดแทนได้เลย หรือไม่สามารถใช้ทดแทนได้ดัดนัก รวมทั้งการที่ผู้ประกอบการรายใหม่หรือสำนักงานสอบบัญชีรายใหม่จะเข้ามาดำเนินธุรกิจนั้นไม่สามารถทำได้ อย่างเสรี ซึ่งอาจเป็นผลจากการที่ผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีเดิมที่ดำเนินธุรกิจอยู่เป็นผู้ผูกขาดในทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญหรือเทคโนโลยีที่ใช้ในการให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่น แต่เพียงผู้เดียว หรือมีข้อจำกัดทางกฎหมายในการเข้ามาของสำนักงานสอบบัญชีรายใหม่ อาทิ ผู้สอบบัญชีรับอนุญาตที่สามารถตรวจสอบงบการเงินของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้นั้น จะต้องเป็นผู้สอบบัญชีรับอนุญาตที่ได้รับการเห็นชอบจากสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์

ทำให้สำนักงานสอบบัญชี (ผู้ให้บริการ) ที่ดำเนินธุรกิจอยู่ไม่ต้องเผชิญกับการแข่งขันจากสำนักงานสอบบัญชีรายใหม่ แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติไม่พบลักษณะตลาดสอบบัญชีที่มีลักษณะเป็นตลาดผูกขาด (Simunic, 2014) เว้นแต่กรณีที่เป็นกิจการที่ต้องใช้บริการจากผู้สอบบัญชีในภาครัฐเท่านั้น (Cziffra & Montreal, 2018)

### ลักษณะของตลาดแข่งขันสมบูรณ์ของธุรกิจสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น (Perfect Competition Market in Audit and Assurance Services Industry)

ในหัวข้อที่ 1 ได้กล่าวถึงลักษณะโครงสร้างของตลาดการสอบบัญชีที่อาจเป็นไปได้ตามทฤษฎีทั้ง 4 แบบ ในหัวข้อนี้จะเน้นที่รายละเอียดของลักษณะของตลาดที่มีการแข่งขันกันอย่างสมบูรณ์ เนื่องจากตามแนวคิดทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์นั้นเชื่อว่าการแข่งขันคือปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพ มีการคิดค้นการให้บริการหรือผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ทั้งการผลิตหรือการดำเนินธุรกิจที่ผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีจะเสนอให้ผู้รับบริการ นอกจากนี้การแข่งขันอาจเกิดขึ้นโดยการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยซึ่งสามารถให้บริการลูกค้าที่ดีและรวดเร็วขึ้น (Vasarhelyi, 2014; Mahzan & Lymer, 2014) ตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าอย่างแท้จริง รวมทั้งราคาค่าบริการวิชาชีพบัญชีจะลดลง ทำให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการแข่งขันของผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีจะตกอยู่กับผู้บริโภคหรือนิติบุคคลที่จะใช้บริการสำนักงานสอบบัญชี และในท้ายที่สุดผลประโยชน์เหล่านี้อาจส่งผลดีมาถึงสังคมโดยรวมอีกด้วย ในขณะที่การผูกขาดโดยมีผู้ให้บริการหรือมีสำนักงานสอบบัญชีเพียงรายเดียวจะก่อให้เกิดผลในทิศทางตรงข้าม คือ ทำให้ผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีไม่ใส่ใจในเรื่องคุณภาพงานสอบบัญชี และยังมีผลกระทบต่อค่าสอบบัญชี (Huang et al., 2016; Xu, 2017) การเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและการให้บริการแก่ลูกค้า ไม่มีการประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรมใหม่ๆ หรือการให้บริการความเชื่อมั่นใหม่ ๆ ที่ทันสมัยและตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าหรืออาจมีนวัตกรรมเกิดขึ้นแต่อาจจะเกิดขึ้นช้า นอกจากนี้ผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีอาจละเลยในการแข่งขันกันเรื่องราคาค่าบริการวิชาชีพบัญชี และส่งผลกระทบต่อเชิงลบเกิดผลเสียหลาย และผลเสียหลายที่เกิดขึ้นนั้นจะตกอยู่กับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและผู้ให้ข้อมูลหรือแม้กระทั่งสังคมโดยรวม

ดังนั้น การแข่งขันในการดำเนินธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นจึงเป็นสิ่งที่ดี และผู้กำกับดูแลธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นควรส่งเสริมให้สำนักงานสอบบัญชีมีการแข่งขันในการดำเนินธุรกิจ ถึงแม้ว่าตลาดแข่งขันแบบสมบูรณ์นั้นเกิดขึ้นได้ยากในโลกของความเป็นจริง และเป็นตลาดในอุดมคติของนักเศรษฐศาสตร์ (Simunic, 2014) แต่อย่างไรก็ตามการแข่งขันกันในตลาดที่มีลักษณะใกล้เคียงที่สุดของการแข่งขันแบบสมบูรณ์จะทำให้ผู้ใช้ข้อมูลทั้งนักลงทุน เจ้าหนี้ ธนาคาร สถาบันการเงิน กรมสรรพากร และหน่วยงานราชการที่ใช้ข้อมูลในการกำหนดนโยบายประเทศชาติ ตลอดจนสังคมได้รับผลประโยชน์ ซึ่งตลาดแข่งขันสมบูรณ์ของธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นเป็นตลาดที่ประกอบด้วยลักษณะ หรือสมมติฐานต่างๆ ดังต่อไปนี้

**อัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นถูกกำหนดโดยตลาด (Price Taker)** สำนักงานสอบบัญชีใดๆ ไม่มีอำนาจในการควบคุมอัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นและสำนักงานสอบบัญชีแต่ละแห่งจะเพิ่มหรือลดปริมาณงานการให้บริการโดยไม่ผลต่อการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของอัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น (May, 2016) สำนักงานสอบบัญชีที่ให้บริการสอบบัญชีและ

การให้บริการความเชื่อมั่นที่แข่งขันกันจะไม่สามารถปรับเปลี่ยนอัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นได้เองโดยไม่กระทบต่อปริมาณงานการให้บริการ เว้นแต่การปรับราคานั้นเป็นการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับราคาดตลาด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าราคาหรืออัตราค่าสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นจะถูกกำหนดโดยอุปสงค์และอุปทานของตลาด (Hay et al., 2006; Khan et al., 2015)

**การบริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นมีลักษณะเหมือนกันทุกประการ (Homogeneous Service)** บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นที่ซื้อขายกันอยู่ในตลาดแข่งขันสมบูรณ์ จะมีลักษณะเหมือนกันทุกประการ จนกระทั่งสำนักงานสอบบัญชีใดๆ จะไม่อยู่ในฐานะได้เปรียบหรือเสียเปรียบสำนักงานสอบบัญชีอื่นๆ และในขณะเดียวกันผู้ใช้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นก็จะไม่รู้สึกรู้ว่ามีความแตกต่างกันในคุณภาพ ลักษณะ หรือผลงานการสอบบัญชีตามที่กำหนดไว้ในหนังสือตอบตกลงรับงานการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น ที่สำนักงานสอบบัญชีแต่ละแห่งได้เสนอขายบริการ จากข้อสมมตินี้จะทำให้อัตราค่าสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นเป็นสิ่งที่ผู้ใช้บริการใช้เป็นเครื่องมือตัดสินใจว่าจะซื้อบริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นหรือไม่ (Cairney & Young, 2006; Bill et al., 2015)

**การเข้าและการออกตลาดได้เสรี (No Barriers of Entry and Exit)** การเข้าและออกจากตลาดได้เสรี หมายถึง ธุรกิจให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นปราศจากเครื่องกีดขวางในการเข้ามาประกอบธุรกิจของสำนักงานสอบบัญชีรายใหม่ รวมถึงสำนักงานสอบบัญชีรายเก่าที่ยังดำเนินกิจการอยู่ก็สามารถเลิกกิจการและออกไปจากธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นได้โดยเสรี ผู้ให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น และสำนักงานสอบบัญชีที่ให้บริการต่างฝ่ายต่างดำเนินนโยบายอย่างอิสระ นั่นคือ ผู้ใช้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น สามารถซื้อบริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นจากสำนักงานสอบบัญชีได้โดยตกลงกันอย่างอิสระและได้กำหนดไว้ในหนังสือข้อตกลงรับงาน (Chen & Jorgensen, 2016)

**จำนวนผู้ใช้และผู้ให้บริการมากมาย (Large Number of Buyers and Sellers)** ผู้ใช้และผู้ให้บริการ (สำนักงานสอบบัญชี) สอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น มีจำนวนมากในตลาด จนกระทั่งผู้ใช้บริการและสำนักงานสอบบัญชีเป็นเพียงส่วนย่อยของตลาด และไม่สามารถรวมตัวกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองได้ ผู้ใช้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นและสำนักงานสอบบัญชีแต่ละฝ่ายจึงไม่มีอิทธิพลในการควบคุมหรือกำหนดอัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น แต่อัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นนั้นจะถูกกำหนดโดยอุปสงค์ (Demand) และอุปทาน (Supply) ในตลาดของการให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น (Hay et al., 2006; Khan et al., 2015)

**ข้อมูลสมบูรณ์ (Perfect Information)** ผู้ใช้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น และสำนักงานสอบบัญชีซึ่งเป็นผู้ให้บริการ จะมีข้อมูลที่สมบูรณ์เกี่ยวกับอัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น โดยทั่วไปข้อมูลนั้นได้แก่ ลักษณะของการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น และคุณภาพของงาน หรือการบริการอื่น ๆ ที่มีอยู่ในตลาดการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น ดังนั้นจึงไม่มีผู้ใช้บริการสอบบัญชีและการให้บริการรายใดยอมจ่ายเงินซื้อบริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นในอัตราที่สูงกว่าอัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นที่ซื้อขายกันในตลาด และในขณะเดียวกันจะไม่มีสำนักงานสอบบัญชีใดๆ ที่ยอมเสนอขายบริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น

ที่มีอัตราบริการที่ต่ำกว่าอัตราของตลาดการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นเช่นกัน ดังนั้นอัตราค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นในตลาดการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นจึงมีเพียงอัตราเดียว โดยราคาที่เกิดขึ้นนี้เป็นราคาที่เกิดจากผู้ให้บริการและผู้ให้บริการจำนวนมาก ดังนั้น ทั้งผู้ใช้บริการและผู้ให้บริการแต่ละรายจึงเป็นฝ่ายยอมรับราคา (Price takers)

**ลักษณะของตลาดผู้ให้บริการน้อยราย (Oligopoly Market)** ตลาดผู้ให้บริการน้อยราย หมายถึง ตลาดที่มีผู้ให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นน้อยรายแต่เป็นรายใหญ่ ดังนั้นจึงมีลักษณะของการกระจุกตัวและการแข่งขัน (Concentration and Competition) กล่าวคือ การกระจุกตัวของตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น หมายถึง การที่มีสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่จำนวนน้อยราย เช่น 2-5 ราย เป็นต้น ที่มีส่วนแบ่งตลาดรวมกันแล้วมีจำนวนมากกว่าส่วนแบ่งตลาดของสำนักงานสอบบัญชีอื่นๆ ที่เหลือในธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นทั้งหมดรวมกัน ซึ่งการกระจุกตัวและการแข่งขันของตลาดการให้บริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นนี้จะเห็นถึงภาวะการแข่งขันของธุรกิจโดยการวัดจากดัชนีวัดการแข่งขันและอัตราการกระจุกตัว (Francis et al., 2013; Perucca et al., 2018)

การกระจุกตัวของธุรกิจให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น เกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น การขยายตัวของสำนักงานสอบบัญชี โดยสำนักงานสอบบัญชีรายเดิมที่อยู่ในตลาดมีจำนวนงานสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นมากขึ้น ทำให้มีจำนวนค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นมากขึ้น การขยายตัวของสำนักงานสอบบัญชีอาจเป็นผลมาจากการปรับปรุงรูปแบบของบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นที่ถูกกำหนดโดยกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง หรือการปรับปรุงด้านการตลาด และหากการขยายตัวนั้นมีผลทำให้ต้นทุนเฉลี่ย (Average Cost) ลดต่ำลง จะทำให้สำนักงานสอบบัญชียิ่งเกิดการประหยัดจากขนาดการผลิต (Economies of Scale) กล่าวคือ เมื่อสำนักงานสอบบัญชีมีจำนวนงานสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นมากขึ้นหรือมีค่าสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นมากขึ้น (Output Quantity) จะทำให้ต้นทุนเฉลี่ย (Average Cost) ของการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นลดลง ลักษณะของตลาดเช่นนี้ทำให้สำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่ได้เปรียบสำนักงานสอบบัญชีขนาดเล็กในด้านต้นทุน (Numan & Willekens, 2012; Fung, 2012; Pratoomsuwan, 2017) นอกจากนี้จำนวนเงินทุน การตลาด ตลอดจนการปรับปรุงรูปแบบการให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นโดยอาศัยเทคนิคหรือนวัตกรรม เทคโนโลยีที่ทันสมัยจะทำให้สำนักงานสอบบัญชีให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นเหล่านั้นได้เปรียบในการแข่งขันมากขึ้นโดยเฉพาะทางด้านเวลาที่ใช้งานสอบบัญชีที่เป็นตัวผลักดันต้นทุน (Cost Driver) ที่สำคัญ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการกระจุกตัวของธุรกิจการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น ยังเกิดจากฝั่งความต้องการของผู้ใช้บริการ เช่น ผู้ใช้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นเปลี่ยนแปลงความต้องการหรืออุปสงค์ในบริการ โดยมีการจ้างให้ผู้สอบบัญชีให้บริการสอบบัญชีและตรวจสอบทุจริต และบริการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ การตรวจสอบระบบการควบคุมภายใน การให้คำปรึกษาทางด้านบัญชีภาษีอากร การให้คำปรึกษาด้านการบริหารเชิงกลยุทธ์ การให้คำปรึกษาด้านการบริหารความเสี่ยง เป็นต้น อันเป็นผลทำให้ลักษณะของสินค้าในตลาดมีความแตกต่างกัน นอกจากนั้นการควบรวมกิจการของสำนักงานสอบบัญชีก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการกระจุกตัวของธุรกิจการให้บริการ

สอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นภาวะการกระจุกตัวของธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นจึงเป็นสิ่งที่ชี้ถึงสภาพการแข่งขันของธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นได้

### การเปรียบเทียบโครงสร้างตลาดระหว่างตลาดผู้ให้บริการมากรายและตลาดกึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด

ความคล้ายคลึงกันของตลาดทั้งสองประเภทนี้ ได้แก่ ลักษณะของบริการที่สำนักงานสอบบัญชีให้บริการมีลักษณะเหมือนหรือคล้ายคลึงกันภายใต้กรอบของมาตรฐานวิชาชีพสอบบัญชี กฎหมายและระเบียบข้อบังคับ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น สำนักงานสอบบัญชีและผู้ให้บริการจะต้องตกลงกันไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งระบุไว้ในรายละเอียดของการให้บริการ ตามหนังสือตอบตกลงรับงาน โดยจะเห็นว่า ผู้ใช้บริการสามารถเลือกสำนักงานสอบบัญชีซึ่งเป็นผู้ให้บริการได้อย่างเป็นอิสระ อันเนื่องมาจากบริการที่ได้รับนั้นเป็นบริการที่สามารถใช้บริการจากสำนักงานสอบบัญชีอื่นทดแทนกันได้

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าบริการสอบบัญชีที่สำนักงานสอบบัญชีให้บริการจะมีความคล้ายคลึงกัน การให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นสามารถระบุรายละเอียดของการให้บริการในหนังสือตอบตกลงรับงานในตลาดผู้ให้บริการมากรายแม้จะใช้แทนกันได้แต่ก็ยังคงมีความแตกต่างกันอยู่บ้างในแง่ของการให้บริการจนทำให้ผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีนั้นมีย่านผูกขาดในการให้บริการดังกล่าว และสามารถที่จะกำหนดราคาค่าบริการวิชาชีพสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นของตนได้ ความแตกต่างของการให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นสามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

1. ความแตกต่างในแนวตั้ง (Vertical Differentiation) คือ ลักษณะของการให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นที่ให้ประโยชน์ในการใช้เหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันในคุณภาพ ตัวอย่างเช่น สำนักงานสอบบัญชี A สามารถให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นในธุรกิจใดธุรกิจหนึ่ง ซึ่งมีข้อตกลงรับงานโดยการรับงานสอบบัญชีและสอบทานงบการเงินรายไตรมาสเหมือนกันกับการให้บริการของสำนักงานสอบบัญชี B แต่คุณภาพของการให้บริการของทั้งสองสำนักงานนี้มีความแตกต่างกัน เช่น สำนักงานสอบบัญชี A มีความรวดเร็วในการให้บริการ และมีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการให้บริการส่งผลให้เกิดความถูกต้อง แม่นยำ และช่วยในการตรวจพบการทำทุจริตของบริษัทลูกค้าได้มากกว่าการบริการที่สำนักงานสอบบัญชี B มีให้กับผู้รับบริการ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแม้จะมีการให้บริการที่เหมือนกันแต่คุณภาพของการให้บริการอาจมีความแตกต่างกัน การแต่งตั้งผู้สอบบัญชีจากมติที่ประชุมผู้ถือหุ้นซึ่งถือเป็นผู้ให้บริการจึงอาจยินดีที่จะยอมจ่ายค่าบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นจากสำนักงานสอบบัญชีที่สามารถให้คุณภาพงานสอบบัญชีที่ตอบสนองความต้องการของตนเองและผู้ใช้งบการเงินเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ความต้องการของทุกฝ่ายแม้ว่าจะมีค่าบริการที่สูงกว่า เป็นต้น

2. ความแตกต่างในแนวนอน (Horizontal differentiation) คือ การบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นที่มีลักษณะให้ประโยชน์และคุณภาพในงานเหมือนกันทุกประการ แต่ความแตกต่างของการเลือกซื้อของผู้ใช้บริการดังกล่าวเป็นผลมาจากกฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อกำหนดตามกฎหมายของหน่วยงานกำกับดูแลหรือวิธีการในการนำเสนอการให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นของผู้ให้บริการหรือสำนักงานสอบบัญชีก็เป็นได้ เช่น สำนักงานสอบบัญชี C มีการนำเสนอการให้บริการที่อยู่ในกลุ่มของสำนักงานสอบบัญชีที่มี

ผู้สอบบัญชีที่ได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ส่วนสำนักงานสอบบัญชี D อาจนำเสนอการให้บริการกับกิจการลูกค้าโดยทั่วไปแต่ไม่สามารถนำเสนอบริการต่อบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ได้ เป็นต้น ซึ่งสำนักงานสอบบัญชี C ต้องผ่านการกลั่นกรองจากสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ว่ามีกระบวนการปฏิบัติงานสอบบัญชี การสอบทานงาน และการติดตามผลการควบคุมคุณภาพ ผู้สอบบัญชี ทีมงานสอบบัญชี ทรัพยากรบุคคล รวมทั้งทรัพยากรที่เพียงพอต่อการปฏิบัติงานให้มีคุณภาพ เมื่อผ่านขั้นตอนการพิจารณาทุกขั้นตอนจากสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และได้รับความเห็นชอบอย่างเป็นทางการจากสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์แล้ว ยังต้องผ่านการสอบทานระบบการควบคุมคุณภาพในระดับสำนักงาน (Firm Level) จากฝ่ายกำกับบัญชีตลาดทุน สำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสำนักงานสอบบัญชี C จะมีคุณภาพงานสอบบัญชีสูง รวมทั้งการให้บริการที่ดีกว่านำเสนอแก่ลูกค้า ถึงแม้ว่าจะมีค่าบริการวิชาชีพที่สูงกว่าอีกสำนักงานหนึ่งก็ตาม ซึ่งผู้ใช้บริการหรือกิจการที่จะตัดสินใจเลือกใช้สำนักงานสอบบัญชีใดจะขึ้นอยู่กับขอบเขตการให้บริการของสำนักงานสอบบัญชี รวมถึงการตัดสินใจเลือกใช้สำนักงานสอบบัญชีที่มีผลสะท้อนต่อความมีชื่อเสียง และตามความพึงพอใจของผู้ใช้ข้อมูลของกิจการนั่นเอง

### **การกระจุกตัวของตลาดธุรกิจบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น (Market Concentration of Audit and Assurance Service)**

การศึกษาการกระจุกตัวของธุรกิจให้บริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นมีความสำคัญต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้ใช้บริการ สำนักงานสอบบัญชี หน่วยงานผู้ทำหน้าที่กำกับดูแลธุรกิจให้บริการ ความเชื่อมั่นอื่น เนื่องจากการแข่งขันของธุรกิจบริการสอบบัญชีและการบริการให้ความเชื่อมั่นจะส่งผลให้สำนักงานสอบบัญชีเกิดประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจ และส่งผลให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ดังนั้นจึงมีผู้ศึกษาการกระจุกตัวและการแข่งขันของธุรกิจบริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นซึ่งมีหลายวิธีด้วยกัน โดยงานนี้จะกล่าวถึงการศึกษาที่ใช้วัดอัตราการกระจุกตัวและดัชนีเฮอร์ฟินดาห์ล-เฮิร์ชแมน เนื่องจากเป็นวิธีที่นิยมใช้ในการศึกษาการกระจุกตัวในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

**การวัดอัตราการกระจุกตัว (Concentration Ratio)** อัตราการกระจุกตัว เป็นดัชนีตัวหนึ่งที่บอกให้รู้ได้ว่าธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น มีการกระจุกตัวอยู่ในสำนักงานสอบบัญชีใหญ่ๆ มากน้อยเพียงใด (Evelly & Little, 1960; Pong, 1999) วิธีการวัดอัตราการกระจุกตัวทำได้โดยคำนวณเปอร์เซ็นต์สะสมของส่วนแบ่งตลาดของสำนักงานสอบบัญชีต่างๆ ที่เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย และนำมารวมกัน ซึ่งจำนวนสำนักงานสอบบัญชีที่จะรวมอยู่ในการคำนวณอัตราการกระจุกตัวมักจะใช้จำนวน 4 หรือ 8 หรือ 12 หรือ 20 หรือ 50 สำนักงาน สูตรในการคำนวณหาอัตราการกระจุกตัวจะเขียนดังนี้

$$CR_n = \sum_{i=0}^n S_i / S \times 100 \%$$

โดยที่  $CR_n$  คือ อัตราการกระจุกตัวของสำนักงานสอบบัญชีจำนวน  $n$  บริษัท  
 $S_i$  คือ ยอดขายของสำนักงานสอบบัญชี เช่น ค่าสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่น  
 รับสุทธิของสำนักงานสอบบัญชีที่  $i$   
 $S$  คือ ยอดรวมจากการให้บริการสำนักงานสอบบัญชี  $n$  บริษัท เช่น  
 ค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นทั้งหมดของธุรกิจให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่น  
 $n$  คือ จำนวนสำนักงานสอบบัญชีทั้งหมดในธุรกิจให้บริการสอบบัญชีและบริการ  
 ให้ความเชื่อมั่น

เกณฑ์วัดอัตราการกระจุกตัว มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

| อัตราการกระจุกตัว                           | การตีความหมาย                                                                 |
|---------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------|
| CR มากกว่าหรือเท่ากับ 67%                   | แสดงว่าธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น<br>มีการกระจุกตัวสูง     |
| CR มากกว่าหรือเท่ากับ 34%<br>แต่ไม่เกิน 66% | แสดงว่าธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น<br>มีการกระจุกตัวปานกลาง |
| CR น้อยกว่า 33%                             | แสดงว่าธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น<br>มีการกระจุกตัวต่ำ     |

การวิเคราะห์และแปลความหมายจากอัตราการกระจุกตัว อัตราการกระจุกตัวต่ำแสดงถึงการ  
มีสำนักงานสอบบัญชีจำนวนมาก ในธุรกิจบริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น และมีการ  
แข่งขันกันค่อนข้างสูง ในขณะที่อัตราการกระจุกตัวสูง ชี้ให้เห็นถึงการมีสำนักงานสอบบัญชีที่มีอำนาจ  
ในตลาด (Market Power) สูง (เช่น มีค่าสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นจำนวนมากเมื่อเทียบกับผลรวม  
ของค่าบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นของทุกบริษัทที่นำมาศึกษารวมกัน) และถ้าอัตรา  
การกระจุกตัวสูงมาก เช่น CR มีค่ามากกว่า 80% แสดงว่าธุรกิจบริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น  
มีแนวโน้มใกล้เคียงกับตลาดผูกขาด ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อลูกค้าที่ไม่ได้รับการบริการที่ดี และการให้บริการ  
รูปแบบใหม่ๆ อาจจะไม่เกิดขึ้น

การวัดอัตราการกระจุกตัววิธีนี้ เป็นการวัดการกระจุกตัวอย่างง่าย และไม่จำเป็นต้องทราบขนาดของ  
สำนักงานสอบบัญชีทุกบริษัท (ขนาดของสำนักงานสอบบัญชี อาจวัดจากจำนวนเงินทุน (Capital) จำนวน  
สินทรัพย์รวม (Total Asset) หรือ จำนวนค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น (Total Audit Fee)  
เป็นต้น) จึงสะดวกในการใช้ แต่ในทางปฏิบัติก็มีข้อบกพร่องหลายประการในการอธิบายโครงสร้างหรือ  
พฤติกรรมของธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น เช่น

1. ไม่ได้แสดงขนาดของสำนักงานสอบบัญชีที่ทำการพิจารณาภาวะการกระจุกตัวและการแข่งขัน เช่น จำนวนค่าสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นในภาพรวม หรือจำนวนเงินทุน เป็นต้น
2. เป็นการพิจารณาเฉพาะสำนักงานสอบบัญชีจำนวนเพียงไม่กี่สำนักงานเท่านั้น โดยไม่ได้พิจารณาจำนวนสำนักงานสอบบัญชีที่ดำเนินธุรกิจบริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นทั้งหมด
3. ค่าอัตราส่วนการกระจุกตัวนี้เพียงแต่บอกถึงจำนวนและการกระจายของสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่จำนวนเพียงไม่กี่บริษัท แต่ไม่สามารถบอกถึงลักษณะพฤติกรรมของสำนักงานสอบบัญชีเหล่านั้น หรือสำนักงานสอบบัญชีที่เหลือนได้

อย่างไรก็ตาม แม้การใช้อัตราการกระจุกตัวจะมีข้อบกพร่องดังกล่าวข้างต้น แต่วิธีนี้ก็ยังคงเป็นที่นิยมใช้เนื่องจากตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มักจะกล่าวว่า การผูกขาดมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในตลาดที่มีการกระจุกตัวสูงมากกว่าตลาดที่มีการกระจุกตัวต่ำ โดยการกระจุกตัวจะเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดพฤติกรรมของตลาดและผลการดำเนินงานของตลาด

**ดัชนีเฮอร์ฟินดาห์ล-เฮอร์ชแมน (Herfindahl-Hirschman Index (HHI))** ดัชนีเฮอร์ฟินดาห์ล-เฮอร์ชแมน หรือ ดัชนี HHI เป็นการวัดการกระจุกตัวแบบโดยรวม (Summary Index) วิธีการวัดจะพิจารณาจากสำนักงานสอบบัญชีทั้งหมดที่มีในตลาด โดยการศึกษาถึงความเท่าเทียมกันหรือความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายของสำนักงานสอบบัญชี ได้แก่ การหาค่าการกระจุกตัว โดยคำนวณจากผลรวมค่ากำลังสองของส่วนแบ่งตลาดของแต่ละสำนักงานสอบบัญชี สูตรในการคำนวณหาค่าดัชนีเฮอร์ฟินดาห์ล-เฮอร์ชแมนเขียนได้ดังนี้

$$HHI = \sum_{i=0}^n S_i^2$$

โดยที่  $S_i$  คือ สัดส่วนของยอดขายได้ค่าบริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่น เช่น ยอดรายได้ของค่าสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นของสำนักงานสอบบัญชีที่ 1 เมื่อเทียบกับยอดขายได้ค่าบริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นทั้งหมดในตลาด

$n$  คือ จำนวนสำนักงานสอบบัญชีทั้งหมดในธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น

ดัชนี HHI มีการตีความหมายโดยใช้มาตรฐานตาม 1992 Horizontal Merger Guidelines ของ The U.S. Department of Justice และ Federal Trade Commission ดังนี้

| ดัชนี HHI                        | การตีความหมาย                                                                     |
|----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|
| ค่า HHI มีค่าต่ำกว่า 1,000       | ตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นจะมีการกระจุกตัวน้อยหรือไม่มีการกระจุกตัว |
| ค่า HHI มีค่าระหว่าง 1,000-1,800 | ตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นจะมีการกระจุกตัวปานกลาง                   |
| ค่า HHI มีค่าสูงกว่า 1,800       | ตลาดการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นมีการกระจุกตัวสูง                         |

การวิเคราะห์และแปลความหมายจากค่า HHI ค่า HHI มีค่าสูง หมายความว่า ธุรกิจบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นนั้นเป็นตลาดผูกขาดนั่นเอง เนื่องจากมีอัตราการกระจุกตัวสูง ในทางกลับกัน ถ้าวัดดัชนี HHI มีค่าน้อย แสดงว่ามีการกระจุกตัวของสำนักงานสอบบัญชีน้อย และอาจหมายถึงธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นมีการแข่งขันมากขึ้น

ดัชนีเฮิร์ฟฟินดาห์-เฮิร์ชแมน (HHI) นิยมใช้เพื่อวิเคราะห์การแข่งขัน และเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการตัดสินใจว่าควรมีการควบรวมกิจการหรือไม่ ดัชนี HHI มีข้อดี คือ ใช้เป็นดัชนีวัดการเปลี่ยนแปลงของส่วนแบ่งตลาด โดยพิจารณาทุกสำนักงานสอบบัญชีในธุรกิจบริการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่น แต่มีข้อเสีย คือ ดัชนี HHI ต้องใช้ข้อมูลส่วนแบ่งตลาดของทุกสำนักงานสอบบัญชีในการคำนวณ ซึ่งในทางปฏิบัติบางครั้งเป็นการยากที่จะได้ข้อมูลเหล่านี้ โดยเฉพาะในกรณีที่สำนักงานสอบบัญชีที่ไม่ได้มีผู้สอบบัญชีที่ได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ซึ่งเป็นสำนักงานสอบบัญชีที่เป็นธุรกิจให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นที่มีขนาดเล็ก การจะได้ข้อมูลจึงทำได้ยาก

### การวิเคราะห์การแข่งขันของธุรกิจการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นในประเทศไทย (Analysis of Competition in the Thai Audit and Assurance Services Industry)

ในงานนี้วิเคราะห์การแข่งขันของธุรกิจการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นในประเทศไทย โดยการวัดการกระจุกตัวของธุรกิจให้บริการสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นที่ได้รับอนุญาตจาก กสท. โดยมีรายละเอียดของรายได้แต่ละสำนักงานสอบบัญชีในช่วงปี พ.ศ. 2556-2560 แสดงในตารางที่ 1

**ตารางที่ 1** รายได้ของสำนักงานสอบบัญชีทั้งหมด

| ลำดับ                   | รายชื่อสำนักงานสอบบัญชี                           | หน่วย: ล้านบาท |        |          |        |          |        |          |        |          |        |
|-------------------------|---------------------------------------------------|----------------|--------|----------|--------|----------|--------|----------|--------|----------|--------|
|                         |                                                   | 2556           | %      | 2557     | %      | 2558     | %      | 2559     | %      | 2560     | %      |
| 1                       | บริษัท ไพร์วอเดอเรลส์ กรุ๊ป จำกัด                 | 1,332.77       | 23.62  | 1,506.16 | 24.17  | 1,690.38 | 24.61  | 1,980.03 | 25.73  | 2,256.35 | 27.15  |
| 2                       | บริษัท สำนักงาน อีวาย จำกัด                       | 1,313.41       | 23.28  | 1,419.76 | 22.78  | 1,590.07 | 23.15  | 1,791.57 | 23.28  | 1,899.50 | 22.85  |
| 3                       | บริษัท เคทีเอ็มจี ภูมิไทย สอบบัญชี จำกัด          | 1,352.13       | 23.97  | 1,495.93 | 24.00  | 1,543.87 | 22.48  | 1,629.65 | 21.17  | 1,699.39 | 20.44  |
| 4                       | บริษัท ดีลเลอร์ ทัช โอมิเทส โซลยัส สอบบัญชี จำกัด | 684.74         | 12.14  | 719.93   | 11.55  | 808.32   | 11.77  | 897.37   | 11.66  | 961.48   | 11.57  |
| รวม 4 แห่ง              |                                                   | 4,683.05       | 83.00  | 5,141.79 | 82.51  | 5,632.65 | 82.01  | 6,298.62 | 81.83  | 6,816.72 | 82.01  |
| สำนักงานสอบบัญชีรายอื่น |                                                   | 958.90         | 17.00  | 1,090.09 | 17.49  | 1,235.44 | 17.99  | 1,398.27 | 18.17  | 1,495.27 | 17.99  |
| รวมทั้งหมด              |                                                   | 5,641.95       | 100.00 | 6,231.88 | 100.00 | 6,868.09 | 100.00 | 7,696.89 | 100.00 | 8,311.99 | 100.00 |

**ตารางที่ 2** การกระจุกตัวของธุรกิจบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นของสำนักงานสอบบัญชี  
ที่ได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์วัดโดยวิธี  
Concentration Ratio และดัชนีเฮอร์ฟิנדาล์ - เฮอร์ชแมน (HHI)

| ปี พ.ศ. | จำนวนบริษัท (N) | CR4   | HHI      |
|---------|-----------------|-------|----------|
| 2560    | 26              | 82.01 | 1,810.02 |
| 2559    | 26              | 81.83 | 1,810.54 |
| 2558    | 25              | 82.01 | 1,833.75 |
| 2557    | 24              | 82.51 | 1,837.09 |
| 2556    | 24              | 83    | 1,848.52 |

หมายเหตุ : วัดการกระจุกตัวโดยใช้รายได้จากการให้บริการวิชาชีพบัญชี (Professional Fee) ในการคำนวณ  
Concentration Ratio และดัชนีเฮอร์ฟิנדาล์-เฮอร์ชแมน (HHI)

จากการวิเคราะห์การกระจุกตัวซึ่งวัดโดยวิธี Concentration Ratio) และวัดโดยดัชนีเฮอร์ฟิנדาล์-เฮอร์ชแมน (HHI) และดัชนีเฮอร์ฟิנדาล์-เฮอร์ชแมน มีรายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 2 ข้อมูลอัตราการกระจุกตัวและค่าของดัชนีเฮอร์ฟิנדาล์-เฮอร์ชแมน (HHI) ข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าธุรกิจบริการสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นในประเทศไทยมีการกระจุกตัวสูงและมีโครงสร้างตลาดและรูปแบบการแข่งขันแบบผู้ให้บริการน้อยราย (Oligopoly) โดยมีสำนักงานสอบบัญชีจำนวน 4 รายแรกตามตาราง ครองส่วนแบ่งตลาดรวมกัน (CR4) ร้อยละ 75 ตามหลักเกณฑ์การพิจารณาค่า CR ที่คำนวณได้ของรายได้ค่าบริการสอบบัญชี (Evelly & Little, 1960) แสดงให้เห็นว่าตลาดสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นในประเทศไทยมีการกระจุกตัวสูง หรือมีการผูกขาดระดับสูง ซึ่งสอดคล้องกับตลาดสอบบัญชีและบริการให้ความเชื่อมั่นในประเทศอังกฤษ (McMeeking, 2007) ซึ่งสำนักงานบัญชีเหล่านั้นเป็นกิจการข้ามชาติ (Deloitte Ernst and Young; KPMG และ Price water house Coopers) และงานวิจัยในอดีตศึกษาตลาดสอบบัญชีในประเทศไทยพบว่าลักษณะตลาดของกลุ่มธุรกิจให้บริการสอบบัญชีในประเทศไทยมีแนวโน้มมีลักษณะเป็นตลาดคู่แข่งกันน้อยราย โดยสำนักงานสอบบัญชีเหล่านั้นเป็นกิจการข้ามชาติ (Deloitte Ernst and Young; KPMG และ Price water house Coopers) อยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า BIG4 ซึ่งมีอิทธิพลมากในการครอบงำตลาดธุรกิจบริการสอบบัญชี จึงมีความได้เปรียบในการเรียกเก็บค่าสอบบัญชี (Pratoomsuwan, 2017) เนื่องจากสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่มีทรัพยากรมากกว่าและมีความเชี่ยวชาญในอุตสาหกรรมของลูกค้า จึงสามารถที่จะให้บริการแก่ลูกค้าจำนวนมากได้สูงกว่าเมื่อเทียบกับสำนักงานสอบบัญชีขนาดเล็ก (Crawell et al., 1995; Francis et al., 2005; Oxera, 2006)

## บทสรุป

ตลาดการสอบบัญชีและการให้บริการความเชื่อมั่นในประเทศไทยถูกครองตลาดโดยสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่ จำนวน 4 แห่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการกระจุกตัวสูง อีกทั้งมีโครงสร้างตลาดและรูปแบบการแข่งขันแบบผู้ให้บริการน้อยราย ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่พบได้ในหลายประเทศทั่วโลก และยังคงแสดง

ให้เห็นถึงการบริหารเชิงกลยุทธ์ที่สำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่ในตลาดการค้าระหว่างประเทศ โดยการตั้งสำนักงานในประเทศต่างๆ ทั่วโลก เพื่อรักษาอำนาจการเจรจาต่อรองของตลาดผู้แข่งขันน้อยรายและการกำหนดราคา (Oligopoly Power) ดังนั้น การสอบบัญชีและบริการความเชื่อมั่นซึ่งให้บริการตามแม่บทสำหรับงานที่ให้ความเชื่อมั่น (Framework For Assurance Engagements) ที่มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย ได้แก่ ผู้ประกอบวิชาชีพ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและผู้ใช้ข้อมูล จึงต้องตระหนักถึงการเลือกใช้บริการจากสำนักงานสอบบัญชีขนาดใหญ่หรือไม่นั้น อาจจะต้องพิจารณาถึงความแตกต่างของคุณภาพงานสอบบัญชีที่มีระดับคุณภาพที่แตกต่างกันหรือไม่ เพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่ใช้ผลงานการให้บริการความเชื่อมั่นจากสำนักงานบัญชีเหล่านั้น

### เอกสารอ้างอิง

- A. Vasarhelyi, M. & Romero, S. (2014). Technology in audit engagements: a case study. **Managerial Auditing Journal**, 29(4), 350-365.
- Abidin, S., Beattie, V. & Goodacre, A. (2010). Audit market structure, fees and choice in a period of structural change: Evidence from the UK, 1998–2003. **The British Accounting Review**, 42(3), 187-206.
- Anderson, J.A. (1977). The potential impact of knowledge of market efficiency on the legal liability of auditors. **The Accounting Review**, 52(2), 417.
- Bills, K.L., Jeter, D.C. & Stein, S.E. (2014). Auditor industry specialization and evidence of cost efficiencies in homogenous industries. **The Accounting Review**, 90(5), 1721-1754.
- Bleibtreu, C. & Stefani, U. (2018). The Effects of Mandatory Audit Firm Rotation on Client Importance and Audit Industry Concentration. **The Accounting Review**, 93(1), 1-27.
- Cairney, T.D. & Young, G.R. (2006). Homogenous industries and auditor specialization: An indication of production economies. **Auditing: A Journal of Practice & Theory**, 25(1), 49-67.
- Carson, E., Redmayne, N.B. & Liao, L. (2014). Audit market structure and competition in Australia. **Australian Accounting Review**, 24(4), 298-312.
- Chen, H. & Jorgensen, B.N. (2016). Market exit through divestment-The effect of accounting bias on competition. **Management Science**, 64(1), 164-177.
- Craswell, A.T., Francis, J.R. & Taylor, S.L. (1995). Auditor brand name reputations and industry specializations. **Journal of Accounting and Economics**, 20(3), 297-322.
- Cziffra, J., Fortin, S. & Singer, Z. (2018). **The effects of audit market concentration and auditor reputation on audit quality: Evidence from government auditors**. Bangkok: Department of Trade and Industry.
- Evely, R. & Little, I.M.D. (2011). **Concentration in British Industry**. Cambridge: Cambridge Books.

- Francis, J.R., Michas, P.N. & Seavey, S.E. (2013). Does audit market concentration harm the quality of audited earnings? Evidence from audit markets in 42 countries. **Contemporary Accounting Research**, 30(1), 325-355.
- Francis, J.R., Reichelt, K. & Wang, D. (2005). The pricing of national and city-specific reputations for industry expertise in the US audit market. **The accounting review**, 80(1), 113-136.
- Fung, S.Y.K., Gul, F.A. & Krishnan, J. (2012). City-level auditor industry specialization, economies of scale, and audit pricing. **The Accounting Review**, 87(4), 1281-1307.
- Gul, F.A. (1999). Audit prices, product differentiation and economic equilibrium. **Auditing: A Journal of Practice & Theory**, 18(1), 90-100.
- Hay, D.C., Knechel, W.R. & Wong, N. (2006). Audit fees: A meta analysis of the effect of supply and demand attributes. **Contemporary accounting research**, 23(1), 141-191.
- Huang, T.C., Chang, H. & Chiou, J.R. (2016). Audit market concentration, audit fees, and audit quality: Evidence from China. **Auditing: A Journal of Practice & Theory**, 35(2), 121-145.
- Khan, A., Muttakin, M.B. & Siddiqui, J. (2015). Audit fees, auditor choice and stakeholder influence: Evidence from a family-firm dominated economy. **The British Accounting Review**, 47(3), 304-320.
- Lee, D.S.Y. (1996). Auditor market share, product differentiation and audit fees. **Accounting and Business Research**, 26(4), 315-324.
- Mahzan, N. & Lymer, A. (2014). Examining the adoption of computer-assisted audit tools and techniques: Cases of generalized audit software use by internal auditors. **Managerial Auditing Journal**, 29(4), 327-349.
- May, A. (2016). **Audit Market Concentration, Auditor Switching and Audit Fee Pricing: An Investigation of the UK Private Company Audit Market, 2005-2012**. Leed: Doctoral Dissertation, University of Leeds.
- McMeeking, K.P. (2007). Competition in the UK accounting services market. **Managerial Auditing Journal**, 22(2), 197-217.
- Numan, W. & Willekens, M. (2012). An empirical test of spatial competition in the audit market. **Journal of Accounting and Economics**, 53(1-2), 450-465.
- Perucca, A., Mirza, H. & Schiller, U. (2018). **Audit market concentration and regulatory reforms**. Basel: University of Basel.
- Pong, C.K. (1999). Auditor concentration: a replication and extension for the UK audit market 1991-1995. **Journal of Business Finance & Accounting**, 26(34), 451-475.

- Pratoomsuwan, T. (2017). Audit prices and Big 4 fee premiums: further evidence from Thailand. **Journal of Accounting in Emerging Economies**, 7(1), 2-15.
- Shailer, G., Cummings, L., Vatuloka, E. & Welch, S. (2004). Discretionary pricing in a monopolistic audit market. **International Journal of Auditing**, 8(3), 263-277.
- Simunic, D.A. (2014). The market for audit services. In **The Routledge companion to auditing**. (pp. 55-64). London: Routledge.
- Xu, H. (2017). Differential effects of market concentration on oligopolistic and atomistic segments: Evidence of audit fees and audit quality. **Journal of Accounting and Finance**, 17(3), 121-136.
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2561). **งบการเงินของสำนักงานสอบบัญชี**. สืบค้นเมื่อ 23 กันยายน 2561, จาก :<http://datawarehouse.dbd.go.th>
- สำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. (2561). **รายชื่อผู้สอบบัญชีที่ได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์**. สืบค้นเมื่อ 23 กันยายน 2561, จาก <https://market.sec.or.th/public/orap/AUDITOR01.aspx?lang=th>